

RESSENYA A GLÒRIA SABATÉ I MARÍN, *MÉS ENLLÀ DE LA CORT: ELS LECTORS POTENCIALS DEL «CURIAL E GÜELFA»*, ALACANT: UNIVERSITAT D'ALACANT, 2019, 226 pp.,-ISBN: 978-84-09-08273-5

REVIEW TO GLÒRIA SABATÉ I MARÍN, *MÉS ENLLÀ DE LA CORT: ELS LECTORS POTENCIALS DEL «CURIAL E GÜELFA»*, ALACANT: UNIVERSITAT D'ALACANT, 2019, 226 pp.,-ISBN: 978-84-09-08273-5

ABEL SOLER
abel_soler@yahoo.es
Universitat Jaume I Castelló

La filòloga i escriptora Glòria Sabaté publica en aquesta monografia els resultats de la seua tesi doctoral sobre Filologia Catalana («*Aquells qui ho voldran saber, lligen ...*») *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV*, Departament de Filologia Romànica / Universitat de Barcelona, 2016, dirigida pels professors Meritxell Simó i Anton Espadaler), amb la qual contribueix a perfilar el context sociocultural de la mitjanja del segle XV, quan s'escrigué, segons la crítica literària, el *Curial*. Quant a l'àmbit geogràfic d'aquest context, l'estudi se circumscriu a la ciutat de Barcelona, «més enllà de les corts» principesques, per tal com l'autora concep, d'entrada, que els notaris, els mercaders i els ciutadans honrats, posseïdors d'algunes biblioteques innovadores, podrien representar un tipus de lector «que fos ideal com a receptor» de la novel·la cavalleresca» (p. 12).

L'estudi parteix d'una caracterització literària i crítica del *Curial* fonamentada en estudis previs (d'Anton Espadaler, Júlia Butinyà, Lola Badia i Jaume Torró, Montserrat Piera, Sònia Gros, Stefano Cingolani, etc.), que l'autora ha sabut integrar i sintetitzar òptimament. No obstant això, en aquesta versió publicada el 2019, no s'han examinat altres aportacions anteriors a la redacció de la tesi, com les de de M. Teresa Ferrer i Antoni Ferrando (dels anys 2007 al 2012), que fixaven la cort napolitana d'Alfons el Magnànim com a l'àmbit de creació i de recepció del relat anònim. Tampoc no s'esmenten altres aportacions posteriors, com la nostra tesi doctoral *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»* (2016), publicada el 2017, que confirmava, amb nombrosíssimes dades al respecte, el referit context italià del *Curial*, a banda de proposar l'autoria del gran camarlenc Enyego d'Àvalos. Independentment de la hipòtesi autorial, no és difícil advertir que aquesta desconsideració té una fàcil explicació: la perspectiva italiana contradiu obertament la tesi de l'autora, ja que situa l'obra en un context italià i en l'àmbit de la cort reial napolitana. No cal dir que examinar críticament aquesta perspectiva hauria ajudat a contrastar idees i arguments.

Considerant que el redactor del *Curial* és algú que manté «una constant, dinàmica i intel·ligent conversa amb el seu públic, el qual, inicialment, l'hem de buscar entre els membres lletraferits de la cort» (caldría especificar, si de cas, de quina cort, si no és la de Nàpols), l'autora considera imprescindible interrogar-se sobre la possible «recepció» de la novel·la anònima, tenint en compte «que la literatura, la societat i la història» s'interrelacionen a través de la lectura: de l'accés i la interpretació dels textos literaris.

Els resultats de la tesi es troben determinats, doncs, per l'elecció apriorística d'una ciutat, Barcelona, com a lloc idoni per a la recepció del *Curial*, i per les dues qüestions preliminars que es planteja Glòria Sabaté: [1a] ¿«Podem trobar altres grups socials», barcelonins, que es promocionen i legitimen adquirint llibres i cultura literària, al marge dels cavallers i buròcrates de la cort? [2a] ¿Tindrien, doncs, aquests col·lectius socials, «la preparació suficient per a entendre, gaudir i fer seves obres de la complexitat i finor» del *Curial*? Els grups de receptors a documentar, de fet, ja s'identifiquen en la mateixa pàgina on es plantegen els interrogants (p. 11): el món dels mercaders i notaris barcelonins, que dibuixen un «complex panorama que s'intueix més enllà de les corts». En aquest context social, en efecte, podríem localitzar «un lector que fos ideal com a receptor» del *Curial* (p. 12). En aquest sentit, ignorem les raons que porten la filòloga a excloure del camp històric de la cerca els cavallers i nobles de Barcelona; quan —pel que sabem de València— són els nobles i cavallers (Enric de Villena, Ausiàs Marc, Joanot Martorell, Roís de Corella, Isabel de Villena...) els protagonistes del segle d'or de la literatura catalana, en general i, en particular, de la narrativa cavalleresca més reeixida: el *Tirant lo Blanc*. Si no hi havia cap cavaller a Barcelona interessat per les lletres, ¿com es pot proposar que la ciutat podria ser un lloc oportú on escriure, divulgar i comentar una novel·la cavalleresca? Caldria haver justificat, doncs, l'exclusió.

D'acord amb els objectius plantejats, l'estudi de Glòria Sabaté s'estructura en tres parts: el context social barceloní (p. 13-60), la biblioteca mental de l'autor i els seus lectors potencials (p. 61-128)

i les conclusions (p. 177-188). En la primera part, hom recorre als estudis sobre la història del llibre i l'escriptura a la Barcelona medieval (els de Josep-Maria Madurell, Carme Batlle, Jaume Aurell i Alfons Puigarnau, Josep Hernando, Josep-Antoni Iglésias...) per a documentar l'ambient cultural i literari de la ciutat en temps del *Curial*. Sabaté crida l'atenció sobre els monestirs i altres institucions posseïdores de biblioteques; sobre la influència dels franciscans –tractats satíricament en el *Curial*, per cert– en els hàbits del patriciat; sobre l'adquisició creixent de llibres per part de notaris i mercaders com una via d'ascens social i legitimació; sobre els intercanvis de llibres entre particulars, especialment en algunes biblioteques privades, com pot ser la del notari Bernat d'Esplugues (traspasat el 1433), que contenia vora 200 volums.

Els gustos de les famílies de l'oligarquia mercantil barcelonina (els Destorrent, els Junyent, els Llobera, els Navel, etc.), comitents d'obres d'art, els duïen a adquirir també desenes de llibres, sobretot de temàtica devocional i patristica; més alguna crònica, les divulgades *Històries troianes* (versió catalana de Jaume Conesa), Eiximenis, Valeri Màxim, Boeci... En conjunt, els gustos del món dels mercaders i notaris, sobre els quals fixa l'atenció la investigadora, resulten ben medievals.

Glòria Sabaté recorda que els Llobera i els Junyent eren mercaders de Solsona amb casa a Barcelona, com el mercader català Jaume Perpunter de la ficció curialesca i que, com ell, podrien tenir interessos i negocis a Tunis. Tanmateix, hi trobem a faltar una constatació de gran interès per a relacionar aquest clan de drapers de Solsona enriquits amb la novel·la, que sí que trobem en Jaume Aurell (*Els mercaders catalans del quatre-cents: mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona, 1370-1470*, Barcelona, Pagès, 1996, p. 159): «Hi ha 17 mercaders que tenen algun llibre d'entreteniment, però cap no supera els sis volums que presenta la biblioteca de Joan Bernat de Junyent», heretada de son pare, Joan de Junyent i Burguès (Solsona, 1396-Barcelona, 1444), car es tractava d'un menor d'edat. Lector de llibres de cavalleria, del *Troià* de Guido en llatí i en català, de clàssics antics com l'*Eneida* de Virgili, i de tractats de Leonardo Bruni, si hi havia cap «lector ideal» a Barcelona del temps *Curial e Güelfa*, aquest hipotètic receptor ideal hauria sigut el mercader de Solsona amb casa a Barcelona Joan de Junyent. Aquest sí que solia freqüentar Tunis, com Perpunter, i també la Sommaria napolitana, dirigida per Enyego d'Àvalos: l'òrgan de la cort reial ocupat d'afers mercantils, duanes i compres de draps de Solsona per a remunerar en espècie la cavalleria reial. I tanmateix, no trobem al llibre de Glòria Sabaté cap esment especial d'en *Junyent* (els perpunter fabricaven perpunts de *junyir...*), un lector privilegiat, finat el 1444, quan l'anònim devia estar redactant una novel·la plena d'al·lusions a personatges coetanis. Nosaltres l'identificàvem en la nostra tesi doctoral com l'al·ludit à *clef* –a títol de mercader català exemplar– a través de la figura del Perpunter barceloní de la ficció; però sense que això significara limitar a ell només els contactes que poguera tenir l'autor de *Curial e Güelfa* amb altres mercaders lletraferits que feren ruta per Nàpols i Tunis. No obstant el que s'ha dit, sí que destaca Sabaté la possessió per Francesc Junyent, parent molt relacionat amb Joan, d'un *Decameró* toscà, en pergami i en format de luxe (p. 170). Els Junyent foren, és clar, un clan oligàrquic excepcionalment interessat per obres d'entreteniment i per novetats vingudes d'Itàlia.

Quant als notaris, Glòria Sabaté ens recorda que foren divulgadors de poemes trobadorescos i compiladors de cançoners. Posseïen biblioteques amb manuals i llibres d'ofici, però també amb les *Històries troianes* en català, presents en moltes llibreries, algun Boccaccio llatí i enciclopedista (*De casibus virorum*, *De remediis*, *Genealogies dels deus gentils*) o, fins i tot, algun *Secretum* de Petrarca, amb posterioritat al 1460. Un reduït sector d'aquest col·lectiu lletrat, el dels denominats «notaris filoclàssics», eixamplava els seus horitzons intel·lectuals i lectors recurrent als clàssics. L'autora presenta com a cas paradigmàtic –i val a dir que excepcional– l'escrivà del Consell de Cent (1410-1433), i notari culte i bibliòfil, Bernat d'Esplugues. Reuní a sa casa llibres de Virgili (l'*Eneida* i altres), Estaci, Valeri Màxim, Ovidi (*Metamorfosis* i altres), Ciceró, Quintilià, Titus Livi, Sèneca, Suetoni, Aristòtil, Vegeci, Macrobi (el *Comentari al Somni d'Escipiò*), Petrarca (obres llatines i epístoles), Dante (la *Comèdia*, en toscà), Boccaccio (les obres llatines), etc. Aquesta biblioteca, se suposa que enriquida amb la compra d'un lot de llibres portats d'Itàlia, conté molts dels autors de referència coneguts i consultats per l'autor del *Curial*. N'Esplugues, en cas d'haver sobreviscut alguns anys, hauria pogut gaudir de la lectura de la novel·la cavalleresca –en l'hipotètic cas que n'haguera tingut accés– amb una major profunditat que altres lectors menys instruits.

Entenem que el seu nivell de comprensió literària d'Esplugues s'acostaria molt al d'altres notaris filoclàssics de la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, com eren els secretaris valencians Francesc Martorell i Joan Olzina. Aquests, a banda de fruir de les *Tre Corone* i dels clàssics, i d'altres escriptors antics redescoberts pels humanistes italians, compartien amb l'autor del *Curial* un esperit satíric –de filiació netament humanística– que difícilment podria haver adquirit Esplugues a Barcelona. Això els permetia de riure, en tertúlies compartides amb el rei Alfons i Enyego d'Àvalos, comentant les epístoles de mitologia satírica que el Panormita els feia arribar; com riurien també les ocurrències satíriques i cultistes que conté el *Curial*, on la mitologia rep un tractament llucianesc après de Beccadelli. Amb tot, el relat succint que ofereix Sabaté sobre la cultura literària d'alguns notaris barcelonins especialment cultes i curiosos testimonia com s'anava creant a Barcelona –amb un evident retard respecte de Nàpols, és clar– un ambient propici per a la recepció activa i la posterior apropiació dels valors de l'humanisme italià. italià. El problema és que la biblioteca d'Esplugues és un cas excepcional i no paradigmàtic de l'ambient de la Barcelona de mitjan segle XV. A més, sols es coneix per una còpia d'inventari del 1509, feta per un Pere Miquel Carbonell interessat (p. 35) i no sempre fiable quant a l'explicitació de les fonts manejades.

És cert que Bernat d'Esplugues podria haver apreciat «l'esforç creatiu» del *Curial* i haver gaudit «de les fonts amb les quals dialoga, esdevenint el lector atent i actiu que exigeix l'autor per a la seva creació» (p. 35). Però tal plantejament parteix de la remota possibilitat que el *Curial*, redactat a la Itàlia del rei Alfons segons els indicadors de tota mena que hem pogut documentar (paleogràfics, literaris, arxivístics...) i conservat en un sol manuscrit (la còpia incompleta de la Biblioteca Nacional d'Espanya, procedent de Toledo), hauria pogut creuar la mar en una o diverses còpies, i s'hauria pogut divulgar entre notaris i patricis barcelonins. La mancança absoluta d'informació sobre el *Curial* en obres literàries ulteriors i en inventaris dels segles XV al XVIII, barcelonins i catalans en

general, però també italians i castellans, fa que la hipòtesi del «potencial lector barceloní» s'acoste molt a una entelèquia absoluta.

En la segona part, relativa a «la biblioteca mental» de l'autor del *Curial*, la doctora Sabaté estima que no cal analitzar exhaustivament el text del *Curial* a fi d'identificar-ne les fonts literàries, els influxos culturals, les relacions intertextuals..., atès que aquesta labor ja està en gran part feta, i es limita a considerar exclusivament «una tria d'autors (Ciceró, Jaume Conesa, Ovidi i Boccaccio)» d'obres que foren «bàsiques en la memòria literària de l'autor del *Curial e Güelfa»*. Al nostre parer, hauria estat convenient argumentar o justificar aquesta selecció de quatre noms, entre les desenes d'autors, clàssics, medievals i italians, que *també* formen part dels materials amb els quals es documentà l'escriptor. O, si més no, ja que tractem d'una novel·la *cavalleresca*, creiem que hauria convingut molt comprovar (seguint l'exemple de Stefano M. Cingolani, «'Nos, en leyr tales libros, trobemos plazer e recreation'. L'estudi sobre la difusió de la literatura d'entreteniment a Catalunya els segles XIV i XV», *Llengua & Literatura*, 4, 1991, pp. 39-127) si en les biblioteques barcelonines del 1430-1450 sovintejaven el llibres d'entreteniment en francès i en català (Tristany, Lançolot, *Guiron le Courtois*, etc.) relacionats amb la novel·la i documentats abans de la nostra tesi doctoral, arran de la qual hem descobert nous títols accessibles al nord d'Itàlia (a banda d'hàpax eloqüents i altres proves intertextuals que relacionen l'autor amb Milà i el Montferrat).

Pel que s'observa, l'objectiu primordial de Sabaté era el de constatar que aquests autors –i molt concretament aquests– eren presents en llibreries barcelonines d'escrivans i d'oligarques urbans del Quatre-cents. Amb aquest procediment, s'evidenciaria, doncs, «el complex i ric panorama cultural que, més enllà de les corts, s'estableix a la Barcelona del segle XV entre notaris i mercaders que tenen vinculacions amb el govern de la ciutat» (p. 188). Disposaríem, doncs, d'un panorama d'hipotètica recepció literària, on els lectors més cultes i bibliòfils de la urbs, en cas d'haver-s'hi divulgat el *Curial*, haurien gaudit amb delectança d'una obra refinada, complexa i treballada: la d'un autor que, en paral·lel a la narració, sosté un «metadiscurs especulatiu sobre la literatura» (p. 10). Tanmateix, fa mal d'explicar que Barcelona fora el lloc de recepció ideal d'un text, com el *Curial*, que opta rotundament per preferències lèxiques valencianes com *acurtar*, *almàguena*, *la fel*, *aplegar-se* 'apropar-se', *rabosa*, *oronella*, etc., en lloc de les preferències barcelonines corresponents *acurçar*, *mangra*, *lo fel*, *arribar-se*, *guineu*, *oroneta*, etc.

La descripció d'aquest panorama permet a l'autora de reflexionar sobre l'afició dels notaris barcelonins a llegir cròniques i a redactar *memorials*. Així, la curiositat historiogràfica explicaria la reivindicació nostàlgica de Pere el Gran, a través de lectures de Desclot i Muntaner, «com a símbol de totes les virtuts perdudes» (p. 68) en temps dels Trastàmara. L'autor del *Curial* prefereix, emperò, el «don Pedro» dels versos de Dante, com reconeix Sabaté quan documenta l'interès per l'autor de la *Comèdia* a Barcelona. Tanmateix, l'exaltació del rei Pere en la novel·la té poc a veure amb les cròniques catalanes. Potser l'autora s'ha deixat dur en aquest aspecte per un tòpic poc contrastat de la crítica del segle passat, que creia veure influxos de la historiografia catalana en el *Curial*, fins i tot

estilístics. Antoni Ferrando («Sobre el marc històric de *Curial e Güelfa* i la possible intencionalitat de la novel·la», *Col·loqui Internacional Tirant lo Blanch*, 1994, Barcelona, PAM, 1997, pp. 323-369) explica convenientment que la presència del Pere d'Aragó conqueridor de Sicília, i la de Conradí de Sicília, i la de Càrles «de Partènope» (la *Sicília* peninsular), funcionen com una commemoració *poètica* de l'accés legítim al tron de Nàpols, el 1443, d'Alfons d'Aragó: el mateix que provocava els plans de Barcelona.

Una segona reflexió sobre la formació literària de l'anònim de *Curial e Güelfa* porta la professora Sabaté a fixar-se en els «actualitzadors de la literatura» que operaven a la Barcelona del primer terç del Quatre-cents. Entre aquests, destaquen els arromançaments de clàssics per a laics, esdevinguts «models per a una literatura vulgar» (p. 76). El llenguatge literari s'enriquí així de la mà d'autors com Felip de Malla, que «defensa que la poesia i la bella prosa s'han de consagrar a temes teològics, morals i polítics» (p. 80). Ara bé, aquesta intenció literària no encaixa amb l'esperit lúdic –i, en alguns aspectes, satíric, antifraesc i humanístic– que destil·len les pàgines del *Curial*. No obstant això, és manifest que la prosa de Malla conté passatges reivindicatius de la instrucció dels joves en els clàssics antics. El predicador barceloní compartia aquest afany amb l'anònim del *Curial* i és un aspecte tingut en compte, oportunament, per Sabaté.

Per a la investigadora, Ciceró fou un «exemple d'oratòria i civisme» (p. 87), i com a tal operava també en el *Curial*. Això és correcte, però hem de considerar també que el *Curial* presenta aspectes, com la suspensió de juí ciceroniana (Dictis i Dares, però millor Homer; Hèctor sí, però millor Aquil·les, etc.), que difícilment resultarien comprensibles a la Barcelona escolàstica i prehumanística del 1450, i que, tanmateix, són part substancial del projecte literari del *Curial*. Quant a les *Històries troianes* de Guido, potser no fora el *best-seller* en català de Jaume Conesa la referència a privilegiar, com proposa Sabaté, quan trobem que el nostre anònim preferia llegir l'obra en l'original llatí (vegeu J. Martines, «Aproximació a les novetats lèxiques i semàntiques del *Curial e Güelfa*», *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa»*, Amsterdam, John Benjamins, 2012, vol. 2, pp. 941-998). El Guido original, com documenta Sabaté, circulava també per biblioteques catalanes.

El tercer *auctor* a considerar, Ovidi, era «mestre de l'amor» (p. 129) per al creador del *Curial* i per a qualsevol que gosara plasmar sobre el paper relacions sentimentals. En aquest sentit, i en el de fornir de matèria mitològica a l'autor del *Curial* (a partir de les *Metamorfosis* un títol documentat només en dues biblioteques barcelonines, dels anys 1433 i 1469, respectivament), Ovidi és un clàssic molt apreciat per l'autor de la novel·la cavalleresca. Com també n'era, d'apreciat, com a pedrera de recursos estilístics i narratius, el Boccaccio del *Decameró*. Sabaté comprova que a Barcelona es llegien les cent *novelle*, sobretot en italià, com també les llegia Joanot Martorell a València i l'autor del *Curial* a Nàpols. Tanmateix, no troba rastre documental a Barcelona del *Filocolo*, que, segons Jaume Torró –seguit per Sabaté– representava un referent important per al projecte literari de l'anònim. «Les poques dades sobre la presència del *Filocolo*» –admet l'autora– «són especialment feridores». No s'hi explicita per a què ni per a qui (p. 159); però deduïm que ho deuen ser per als

qui continuen sostenint, contra tota evidència, que el *Curial* podia haver sigut escrit a Catalunya i pensat i documentat per compartir i gaudir entre lectors barcelonins.

En el capítol de conclusions, Glòria Sabaté fa sinopsi de la seua exposició sobre els notaris i mercaders de Barcelona com a lectors, bibliòfils i participants assidus en «debats intel·lectuals» com els celebrats al convent de framenors. D'altra banda, el nou interès de la burgesia mercantil –amb negocis a Tunis– permet l'autora de connectar el *Curial* amb l'experiència vital de mercaders oriünds de Solsona, com els Junyent i els Llobera, lectors del *Decameró* en italià, els quals «apreciarien la mentalitat favorable als diners que traspu» la novel·la (p. 180). Aquesta observació –relacionable amb el Jaume Perpunter, mercader barceloní de la ficció cavalleresca– representa, al nostre parer, l'aportació més significativa del treball de Sabaté. Tanmateix, la presència de barcelonins en l'obra literària que ens ocupa s'acaba ací, i no la trobem suficient, com a fonament argumental, per a plantejar una –diguem-ne– *destinació* barcelonina del *Curial*.

Tampoc no és que ho argumente d'aquesta manera la professora Sabaté. La recercadora es limita a connectar l'actitud discent i la intenció literària de l'autor del *Curial* amb un Malla admirador dels mestres italians, que exhibeix «la cultura clàssica com una mena de distinció intel·lectual i no dubta a utilitzar la mitologia clàssica per a al·legoritzar conceptes cristians» (p. 182). La difusió erudita de llibres i de matèria clàssica «més enllà dels ambients cortesans», entre «ciutadans cultes amb responsabilitats de govern», *hauria facilitat* –el subratllat del temps verbal és nostre– una bona assimilació dels continguts erudits i mitològics del *Curial e Güelfa* en àmbit urbà i burgés (p. 182-183), en el supòsit que hi haguera arribat des de Nàpols cap còpia.